

การอธิบายเรื่องนรกและสวรรค์ของพุทธทาสภิกขุ: การวิเคราะห์เชิงภววิทยา
Buddhadāsa Bhikkhu's Explanation of The Hell and The
Heaven: An Ontological Analysis

¹แม่ชีธรรมอธิฐาน พรบันดาลชัย

Maechee Dhammaadhisthana Pornbandalchai

บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate school, Mahachulalongkornrajavidyalaya university

²พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม

Phramaha Maghavin Purisuttamo

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

¹Corresponding Author, Email: fonghong2523@gmail.com

Received September 25, 2022; Revised December 28, 2022; Accepted: December 31, 2022

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์เชิงภววิทยา เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ของพุทธทาสภิกขุ เพื่อวิเคราะห์และตรวจสอบแนวคิดเชิงภววิทยาเรื่องนรกและสวรรค์ของพุทธทาสภิกขุ เมื่อนำเรื่องนรกสวรรค์มาอธิบายในกรอบของภววิทยาพบว่า นรกสวรรค์มีอยู่จริงในแง่ของสังขนิมิตซึ่งเป็นการพูดถึงดินแดนที่มีอยู่ภายนอก และมีอยู่ในแง่ของจิตนิมิตคือการใช้จิตเป็นฐานรองรับคำอธิบาย ในการศึกษาพบว่า พุทธทาสภิกขุอธิบายความมีอยู่ของนรกสวรรค์ไว้ 2 แบบ คือ 1) ความมีอยู่ในแง่ของจิตนิมิตอติวิสัยซึ่งเป็นเครื่องมือในการรับรู้ทางประสาทสัมผัส กล่าวคือ การมีอยู่ของนรกสวรรค์ที่ขึ้นอยู่กับจิต 2) ความมีอยู่ในแง่สังขนิมิต กล่าวคือ การมีอยู่โดยไม่ขึ้นกับจิตของบุคคล

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบแนวคิดทางภววิทยาและหลักฐานทางคัมภีร์แล้วพบว่า ลักษณะร้อนและเย็นเป็นคุณสมบัติที่อ้างถึงธรรมชาติของนรกและสวรรค์ ดังนั้นมันจึงสื่อเหตุผลเชิงประจักษ์ที่สามารถรับรู้ได้โดยปัจเจกบุคคลอย่างตรงๆ การใช้คำอธิบายดังกล่าวมีความจำเป็นต่อการรับรู้ถึงการมีอยู่ใน

แห่งของความเป็นประโยชน์เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาตน ความเป็นสาเหตุในฐานะการเชื่อมโยงความมีอยู่ของนรกสวรรค์ภายใต้เงื่อนไขของวัตถุกับจิต และการลดทอนนรกสวรรค์ที่อาจมีอยู่จริงในโลกที่เป็นไปได้ให้ปรากฏในโลกจริงภายใต้ข้อพิสูจน์ของบุคคล และการอธิบายนรกสวรรค์ในแง่ดังกล่าวไม่ได้เกินไปจากคัมภีร์พระไตรปิฎก

ข้ออธิบายของพุทธทาสภิกขุเสนอว่า หากนรกและสวรรค์มีอยู่ควรอธิบายโดยอาศัยแนวคิดจิตนิยมแบบอัตวิสัย เพราะสามารถตรวจสอบได้โดยอาศัยประสบการณ์ของปัจเจกบุคคล ผลจากการพิสูจน์นี้จะทำให้นักศึกษามีการพัฒนาตนเองทางด้านศีลธรรมและมีชีวิตที่ดีงามในปัจจุบันขณะ ถ้าหากมองจากมุมนี้แนวคิดของพุทธทาสภิกขุจึงเป็นเครื่องมือนิยม

คำสำคัญ: นรก; สวรรค์; พุทธทาสภิกขุ; ภววิทยา

Abstract

This research employed the documentary research to study the ontological concept of hell and heaven, to study the concept of hell and heaven of Buddhādāsa Bhikkhu, to critically analyze and examine the ontological concept of hell and heaven of Buddhādāsa Bhikkhu. Through the ontological explanation of hell and heaven, it shows that on the one hand, the hell and heaven really exist in terms of Realism whereby they depend upon the external existence of land and Idealism whereby they depend on the perceptive explanation of mind on the other hand. In this research, it was found that Buddhādāsa Bhikkhu explained the ontology of hell and heaven through two types: 1) the ontology of subjective idealism where they can be perceived by senses, that is, its existence depends on one's mind, 2) the ontology of realism, that is, its existence does not depend on one's mind.

The researcher examine the ontological concept and scriptural evidences found that: the aspects of hot and cold belong to the quality referring to the nature of hell and heaven, therefore, they imply the empirical evidences whereby individual can perceive them directly, such explanation becomes necessary to the perception of the existence in terms of certain benefit in order to promote the learning and self-development, the causation regarded as the relation of the existence of hell and heaven under the condition of matter and mind, and the reduction of hell and heaven that may really exist in the possible world to appear in the actual world

could be practically made through the individual proof, and such explanation of hell and heaven does not exceed what was prescribed by Tipitaka.

However, if there is the existence of hell and heaven, Buddhādāsa Bhikkhu's explanation proposed that they should be explained by subjective idealism because they can be empirically verified through individual experience. Consequently, it would give rise the moral development to man and thereby living the meaningful life in the mind moment respectively. Viewed from this angle, Buddhādāsa Bhikkhu's explanation is qualified as the instrumentalism.

Keywords: The Hell; The Heaven; Buddhādāsa Bhikkhu; Ontological Analysis

บทนำ

การพยายามตอบคำถามว่า ภพภูมิต่างๆ เช่น นรกและสวรรค์ มีอยู่ที่ไหน มีอยู่อย่างไร มีอยู่จริงหรือไม่นั้น เป็นการอธิบายถึงจักรวาลวิทยาที่มีโครงสร้างสัมพันธ์กับภววิทยา (Ontology) และอภิปรัชญา (Metaphysics) ซึ่งเป็นการอธิบายบนพื้นฐานของความจริง (เพ็ญแข กิตติศักดิ์, 2529) คำกล่าวในแง่นี้จึงรวมไปถึงการศึกษาความมีอยู่และลักษณะของสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในภพภูมินั้นๆ การอธิบายดังกล่าวได้ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยส่วนใหญ่ซึ่งมีการอ้างถึงความมีอยู่ของนรกและสวรรค์ไว้ในนามของภพภูมิ กล่าวคือ การระบุว่าภพภูมินรกและสวรรค์นั้นเป็นสถานที่ที่มีอยู่จริง (Peter a. Jackson, 2557) มีลักษณะเป็นดินแดนซึ่งมีสถานะเป็นที่อยู่อาศัยของเหล่าสัตว์และหมายถึงภพภูมิที่มนุษย์เราจะไปอยู่หรือไปเกิดในชาติต่อไปๆ ไปตามผลของกรรมดีและกรรมชั่ว (Peter a. Jackson, 2557) การอธิบายในแง่นี้จึงมีลักษณะเป็นสัจนิยม (Realism) ที่เชื่อว่าสิ่งทั้งหลายมีอยู่จริงและมีอยู่ได้ด้วยตนเอง ไม่ว่าเราจะรับรู้หรือไม่ก็ตาม (ราชบัณฑิตยสภา, 2560) ดังนั้น ภววิทยาแบบดั้งเดิมจึงเป็นการยืนยันถึงความมีอยู่ในแง่ของคัมภีร์ดังข้อความว่า “เราจะดูนรกซึ่งเป็นที่อยู่ของเหล่านรชนที่มีกรรมเป็นบาป สถานที่อยู่ของเหล่านรชนที่มีกรรมหยาบช้า” พระศาสดาจึงตรัสว่า “มาตลีเทพสารถึงฟังพระดำรัสของพระราชาแล้ว ได้แสดงแม่น้ำที่ชื่อเวตตรณี ซึ่งข้ามได้ยาก ประกอบด้วยน้ำต่างที่เดือดพล่าน เปรียบด้วยเปลวเพลิง” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 28 ข้อที่ 451-452 หน้าที่ 251 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) การอธิบายนี้จัดว่าเป็นข้อเท็จจริงตามหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ แต่มีปัญหาคือเราจะพิสูจน์ได้อย่างไรว่าภพภูมิล่านั้นมีอยู่จริงตามที่คัมภีร์กล่าวไว้

จากประเด็นปัญหาดังกล่าวปรากฏว่าพุทธศาสนิกชนในฐานะเป็นนักปราชญ์คนสำคัญของพระพุทธศาสนาได้อธิบายเรื่องนี้แตกต่างไปจากที่ปรากฏในคัมภีร์โดยส่วนใหญ่ ด้วยการอธิบายที่อ้างอิงถึงการใช้ตัวบุคคลในการพูดถึงที่อยู่ของเหล่าเทวดาและพวกสัตว์นรกว่า “สวรรค์อยู่นอก นรก

อยู่ในใจ” (พุทธทาสภิกขุ, 2525) จากเดิมสถานที่ดังกล่าวได้รับการพูดถึงความมีอยู่ภายนอกตัวบุคคล แต่ท่านได้ลดทอนการด้วยการลดรูปลงมาให้มีสถานะที่มีอยู่ภายในจิตใจของคน การอธิบายนี้จึงมีลักษณะเป็นจิตนิยมอัตวิสัย (Subjective idealism) (ราชบัณฑิตยสภา, 2560) และพบว่าการอธิบายถึงภววิทยาในแบบดังกล่าวได้ปรากฏในงานเขียนของพุทธทาสภิกขุมากมายดังข้อความว่า “นรกในภาษาคนหมายถึงเมืองใต้ดิน ส่วนนรกในภาษาธรรมหมายถึงความร้อนใจเหมือนไฟเผา และสวรรค์ในภาษาคนหมายถึงเทวโลกอันงดงามอยู่เบื้องบน ส่วนสวรรค์ในภาษาธรรมหมายถึงกามคุณหรือยอดสุดของกามคุณเป็นต้นที่ทำให้คนลุ่มหลง เรียกว่า สวรรค์ชั้นกามาวจร...” (พุทธทาสภิกขุ, ม.ป.ป1)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่าพุทธทาสภิกขุมิได้ปฏิเสธการอธิบายแบบเดิม เพราะยังคงปรากฏอยู่ในส่วนของภาษาคน แต่ที่มีปัญหาคือการอธิบายเพิ่มเติมไว้ในส่วนของภาษาธรรม และดูเหมือนว่าท่านจะใส่ใจถึงรายละเอียดในภาษาธรรมหรือเน้นไปที่การให้ความสำคัญกับนรกสวรรค์ซึ่งเป็นภาวะทางจิตใจมากกว่านรกสวรรค์ในแง่ของสถานที่ เพราะทุกคนสามารถรับรู้ได้อย่างชัดเจนโดยอาศัยจิตของแต่ละบุคคล ดังข้อความว่า “ธรรมเป็นเรื่องของจิตใจ เป็นเรื่องความรู้ที่ตั้งอยู่บนจิตใจ พระธรรมมิใช่วัตถุ...มิใช่คัมภีร์พระไตรปิฎก บุคคลผู้มีความรู้รวมทั้งมีความเห็นตามข้อความดังกล่าวเขาจะพิจารณาเรื่องในใจเป็นหลัก จึงเกิดคำว่า สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ และจะมีประโยชน์มากกว่าการซื้อตุ้พระไตรปิฎกมาลองหรือเก็บไว้กราบไหว้กันอย่างเดียว ” (พุทธทาสภิกขุ, 2548ข) จากข้อความนี้มีข้อสังเกตว่าพุทธทาสภิกขุเน้นไปที่การได้รับประโยชน์ซึ่งเกิดจากความรู้ นั้น เพราะหากจะเชื่อว่าสิ่งที่กล่าวมานั้นเป็นจริง ต้องสามารถพิสูจน์ได้และการพิสูจน์ก็ควรจะต้องเกิดจากการรับรู้โดยอาศัยตัวบุคคล น่าจะเป็นประโยชน์มากกว่าที่จะไปตามหานรกสวรรค์ตามความหมายในภาษาคน เพราะไม่รู้ว่ามีอยู่หรือไม่ การอธิบายในแง่นี้จึงมีลักษณะเป็นเครื่องมือนิยม (Instrumentalism) (ราชบัณฑิตยสภา, 2560) กล่าวคือ ทักษะที่มองว่าความคิดหรือความรู้เป็นเพียงเครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่นำไปสู่การปฏิบัติเพื่อทำให้เกิดผลตามที่มุ่งหวังในสถานการณ์เฉพาะอย่าง ดังนั้น การอธิบายของพุทธทาสภิกขุจึงมีรูปแบบการอธิบายแนวใหม่และจะถือได้ว่ามาจากหลักคำสอนเดิมแท้ของพระพุทธเจ้าจริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงการตีความเอาเองตามสะดวกเพื่อให้ดูเหมือนว่ามาจากญาณปัญญาเดิมแท้ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ก็ย่อมขึ้นอยู่กับว่าอะไรเป็นแก่นแท้ที่พอจะยอมรับกันได้ศาสนา (Peter a. Jackson, 2557)

จากประเด็นปัญหาดังกล่าวจึงเกิดข้อถกเถียงในพระพุทธศาสนายุคปัจจุบันแบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ (1) ฝ่ายที่เห็นว่า นรกสวรรค์มีอยู่จริงทั้งในฐานะเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์และในฐานะเป็นภาวะทางจิตใจ การศึกษาจึงควรให้ความสำคัญทั้งสองประการ และ (2) ฝ่ายที่เห็นว่า นรกสวรรค์มีอยู่ในฐานะที่เป็นภาวะทางจิตใจเท่านั้นเพราะสามารถรับรู้ได้อย่างชัดเจน ทั้งยังมีอยู่ในปัจจุบันนี้ และควรให้ความสำคัญเฉพาะนรกสวรรค์ในแง่เท่านั้น ส่วนนรกสวรรค์ที่เป็นภพ-ภูมิในชาตินั้นอยู่นอกเหนือไม่มีใครรู้ จึงไม่ควรให้ความสำคัญและตามศึกษา (พระมหาสมจินต์ สมมาปัญโญ, 2533) จากข้อ

ถกเถียงดังกล่าวพบว่า การให้ความสำคัญด้วยการเน้นถึงความมีอยู่ของนรกสวรรค์ในแง่ที่เป็นภาษาทางจิตใจมากกว่าภาษาทางภพภูมิซึ่งหมายถึงสถานที่นั้น เป็นการยืนยันข้ออธิบายตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ

การอภิปรายมาแล้วข้างต้น ผู้วิจัยต้องการตอบประเด็นปัญหาว่าการอธิบายแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในเชิงภววิทยาของพุทธทาสภิกขุมีความสมเหตุสมผลหรือไม่ ถ้ามีความสมเหตุสมผลในแง่ของข้อพิสูจน์เพื่อตรวจสอบความมีอยู่ สิ่งที่ต้องถามต่อก็คือการอธิบายของท่านนั้นเกินไปกว่าคำภีร์หรือไม่ หากไม่ได้มีในคำภีร์โดยตรงก็เท่ากับว่าท่านได้ใช้วิธีการตีความสิ่งที่อยู่ในคำภีร์เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงลักษณะดังกล่าว และการอธิบายของท่านนั้นยังมีจุดบกพร่องในเรื่องใดบ้าง ในแง่ของการใช้ทฤษฎีประกอบเหตุผลการอธิบายนั้นสามารถยอมรับได้หรือไม่ ผู้วิจัยจะได้ตอบประเด็นปัญหาเหล่านี้และข้อพิจารณาเรื่องคำอธิบายอื่นที่เกี่ยวข้องว่าสมเหตุสมผลหรือไม่กับการอธิบายแบบนี้

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์เชิงภววิทยา
2. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ของพุทธทาสภิกขุ
3. เพื่อวิเคราะห์และตรวจสอบแนวคิดเชิงภววิทยาเรื่องนรกและสวรรค์ของพุทธทาสภิกขุ

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยใช้การวิจัยจากเอกสาร (Documentary research) ด้วยการเสนอในวิธีการศึกษาวิเคราะห์ (Analytical method) ซึ่งมีขั้นตอนดังต่อไปนี้ 1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ จากตำราภาษาไทยและภาษาอังกฤษเพื่อศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนรกและสวรรค์ในเชิงภววิทยา และหนังสืออื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนรกและสวรรค์ของพุทธทาสภิกขุทั้งหมด 2. แยกแยะประเด็นเพื่อศึกษาวิเคราะห์และตรวจสอบเหตุผลที่ใช้อธิบาย 3. นำเหตุผลนั้นไปประเมินน้ำหนัก และ 4. สรุปผลของการศึกษาและนำเสนอข้อมูลที่ได้มา

แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์เชิงภววิทยา

แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์เชิงภววิทยา เป็นแนวคิดที่เกิดจากการพยายามอธิบายถึงความมีอยู่ของพระเจ้าในเชิงเหตุผลมากกว่าที่จะมองว่าพระเจ้านั้นมีอยู่บนโลกแห่งความเป็นจริงหรือมีอยู่จริงในภายนอก กล่าวคือการคิดถึงพระเจ้าที่มีอยู่ในใจของเรา จากข้อเสนอดังกล่าวนำไปสู่การถกเถียงด้าน

ศาสนาโดยอาศัยการให้เหตุผลทางภววิทยา (Ontological argument) (Robert Audi, 1999) ดังนั้นแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์เชิงภววิทยาจึงเป็นการศึกษาเรื่องความมีอยู่ด้วยการใช้ลักษณะอัตวิสัยมาอธิบายความมีอยู่ของสิ่งที่เป็นวัตถุวิสัยโดยการใช้เหตุผล และเมื่อนำนรกสวรรค์มาอธิบายในกรอบของภววิทยาจำเป็นต้องตรวจสอบแนวคิดนี้โดยอาศัยทฤษฎี 4 ข้อ ดังนี้

1. ทฤษฎีว่าด้วยการตรวจสอบสถานะธรรมชาติของนรกสวรรค์ (Natural argument) เป็นการอ้างถึงความมีอยู่ของนรกสวรรค์ในแง่ของการตัดสินโทษ (The punishment) ดังที่เซนต์ โธมัส อไควนัส (Saint Thomas Aquinas) ได้อ้างถึงคำสอนในคัมภีร์ว่า “บุคคลมีความต้องการที่จะเป็นส่วนร่วมกับพระคริสต์จึงไม่มีข้อสงสัยว่าพระคริสต์อยู่บนสวรรค์ และเชื่อว่าดวงวิญญาณของเซนต์พอลก็อยู่บนสวรรค์เช่นกัน...ส่วนวิญญาณที่ต้องตกนรกหลังจากตายแล้วก็ไม่ต่างกัน กล่าวคือ แม้คนที่มีความมั่งคั่งร่ำรวยเมื่อตายแล้วจะต้องได้รับการเผาผลาญในนรกเหมือนกัน” (Saint Thomas Aquinas, June 8, 2020, (online)) จากข้อความนี้อไควนัสได้อธิบายว่า ร่างกายของเราเป็นของหนักหน่วงและเป็นอุปสรรคต่อการเคลื่อนไหวเพราะมีแรงโน้มถ่วงที่ต้องแบกรับ จุดสิ้นสุดโทษของการแบกรับคือความตาย การตายจึงเป็นเหมือนรางวัลสำหรับมนุษย์ที่จะได้รับการปลดปล่อยวิญญาณออกจากร่างกาย หากบุคคลนั้นทำความดีไว้ตอนยังมีชีวิตอยู่ ร่างกายที่ไร้วิญญาณนั้นจะได้รับความเคารพนับถือและรุ่งเรืองมากกว่าเดิมด้วยการชื่นชมยินดีที่ปรากฏออกมา เช่นเดียวกับคนที่ทำชั่วไว้ก็มีแต่คนสาปแช่ง (Saint Thomas Aquinas, June 8, 2020, (online))

นอกจากนี้ธรรมชาติของนรกสวรรค์ยังสื่อถึงความมีอยู่ในแง่ของสถานที่ทางวิญญาณ (The soul existence) กล่าวคือ สวรรค์เป็นสิ่งที่ได้รับการสร้างขึ้นโดยพระเจ้า และไม่ได้สร้างขึ้นในฐานะให้มีรูปร่างที่สัมผัสได้ แต่ทำให้ถือว่าเป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงถึงเหล่าเทพผู้มีกิเลสจะต้องสวดอ้อนวอนให้ตนได้อยู่สูงขึ้นไปกว่านั้น เมื่อเหล่าเทพมีความปรารถนาที่จะเท่าเทียมกับลักษณะของพระเจ้าจะทำให้เจตจำนงหรือกิเลสเกิดขึ้นหลังจากนั้น (Saint Thomas Aquinas, June 8, 2020, (online)) จากข้อความข้างต้นทำให้เข้าใจได้ว่า สถานที่เหล่านี้ไม่มีรูปร่างหรือตำแหน่งแห่งที่ เป็นเพียงสถานที่เพื่อรองรับดวงวิญญาณทุกดวงที่เมื่อตายแล้วจะมุ่งไปสู่ นรกและสวรรค์ แต่ออกัสติน (Augustine) ได้เสนอไว้ว่า หากมนุษย์ตายแล้วก็เกิดใหม่ วิญญาณจะไปเกิดต่อนั้นทันที จึงไม่มีเหตุผลที่จะต้องแยกวิญญาณนั้นว่าต้องไปเกิดในนรกหรือสวรรค์อีกจนกว่าจะถึงวันพิพากษา (The day of judgment) จากคำอธิบายนี้อไควนัส (Aquinas) กลับมองว่าการกล่าวอย่างนี้เป็น การแสดงถึงการกลับมาเกิดของวิญญาณทันที แต่อาจมีเหตุผลที่สามารถเป็นไปได้ในระหว่างที่ดวงวิญญาณรอการเกิดใหม่ซึ่งขณะนั้นมีแต่วิญญาณไม่มีร่างกาย จึงมีความจำเป็นที่วิญญาณเหล่านั้นจะต้องมีสถานที่อยู่ก่อนที่จะไปเกิดใหม่ซึ่งสถานที่นั้นอาจเรียกว่า นรกและสวรรค์ก็ได้ (Saint Thomas Aquinas, June 8, 2020, (online)) สรุปได้ว่า อไควนัสยืนยันความมีอยู่ของนรกสวรรค์ภายใต้ความเชื่อทางศาสนาแบบจริยะ ซึ่งเป็นข้อพิจารณาที่อาศัยความยุติธรรมในแง่ของการได้รับผลของการกระทำด้วย

ข้อเสนอที่ว่า พื้นที่เหล่านั้นเป็นเพียงดินแดนแห่งการรับโทษและได้รับรางวัลหลังจากตายแล้ว ซึ่งเป็นที่พักของเหล่าวิญญาณเพื่อรอการเกิดใหม่อาจจะเรียกว่านรกและสวรรค์ก็ได้

2. ทฤษฎีความจำเป็น (Necessary argument) ต่อการมีอยู่ของนรกและสวรรค์พบว่า มีความจำเป็นในด้านต่างๆ คือ ความจำเป็นด้านเหตุผลทางตรรกะที่มีการอ้างถึงนรกสวรรค์โดยอาศัยเรื่องเล่าโบราณซึ่งเป็นการกล่าวถึงเหตุผลอย่างจำเป็นในลักษณะของนรกเพื่อสื่อให้เห็นภาพของคนที่กำลังใกล้ตายมักจะนึกถึงเรื่องราวของโทษทัณฑ์ที่มีไว้สำหรับผู้ไร้ความเที่ยงธรรมจะต้องได้รับในโลกหน้า จึงเกิดเป็นความวิตกกังวลว่า “ตลอดชีวิตที่ผ่านมาเราได้เคยทำความไม่ดีไว้กับใครบ้าง ผันร้ายก็จะคอยตามหลอกหลอนพวกเขาไปทุกค่ำคืน พวกเขาจะสะดุ้งตื่นขึ้นกลางดึกด้วยความหวาดหวั่น ” (เพลโต, 2559) การระบุว่าสถานะของนรกเป็นดินแดนแห่งการรับโทษต่อความไม่เป็นธรรม เป็นการชี้ให้เห็นถึงลักษณะของวิญญาณที่พยายามแสวงหาสิ่งที่ได้อยู่เสมอ ไม่อยากให้ชีวิตแย่ไปกว่าเดิม แต่หากชีวิตหลงไปกับความชั่วร้ายหรือเกี่ยวข้องกับความไม่เป็นธรรมก็จะยิ่งทำให้ชีวิตนั้นเลือกทางผิด

ส่วนความจำเป็นในแง่ของหลักคำสอนนั้นเป็นสิ่งที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างมีจุดประสงค์ ในฐานะที่เป็นลักษณะคำสอนเพื่อช่วยลดทอนความรุนแรงทางสังคมลงได้ และความจำเป็นในแง่ของการมีเสรีภาพรวมทั้งการช่วยให้รอด เป็นการพิจารณานรกสวรรค์ในแง่ของการแก้ไขปัญหาระเบิดความยุติธรรมที่เกิดขึ้น แต่เมื่อเราพิจารณาเรื่องนี้ในมุมมองของพระเจ้าที่เป็นผู้อยู่ในฐานะของความดีสมบูรณ์แบบ การเลือกให้ใครตกไปสู่รณนั้น จึงอาจมองได้ว่านรกและสวรรค์มิใช่เป็นเรื่องของพระเจ้าแต่อย่างใด แต่เป็นเรื่องของแต่ละบุคคลที่สามารถเลือกทำได้ตามแนวคิดแบบเจตจำนงเสรี (Free will) มิได้เกี่ยวข้องกับพระเจ้า นรกสวรรค์จึงมีความจำเป็นต่อการมีอยู่ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่า เราสามารถเลือกปฏิบัติได้อย่างที่เป็นอยู่ตอนนี้และผลที่เกิดขึ้นก็จะเกิดขึ้นหลังจากที่เราจากโลกนี้ไปแล้ว (Jonathan L. Kvanvig, 2010)

3. ทฤษฎีความเป็นเหตุปัจจัย (Causational argument) มีข้อพิจารณา ดังนี้

ก. การเคลื่อนไหวของสรรพสิ่งต่างๆ ล้วนมีพื้นฐานเป็นอย่างเดียวกันกับวัตถุ อริสโตเติล (Aristotle) จึงมองว่าสวรรค์มีลักษณะเช่นเดียวกับโลกมนุษย์ มีการเคลื่อนไหวเป็นวงกลมเหมือนโลกมนุษย์ เหมือนกับการมองทุกสิ่งที่มีอยู่บนฐานของธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ฉะนั้น สวรรค์ในทัศนะของอริสโตเติลก็คือจักรวาลที่มีโลกอยู่ภายในนั้น ในขณะที่อากุอินัส (Aquinas) ได้พิจารณาความเป็นเหตุและผลไว้ 2 แบบ คือ เหตุตามธรรมชาติที่เป็นหลักกัตตภาพ (Active principle) เป็นเหตุที่มีอยู่ภายในสิ่งนั้นแล้วเป็นเหตุทำให้เกิดการเคลื่อนไหวไปสู่เป้าหมายได้ด้วยตนเอง โดยไม่มีสิ่งอื่นทำให้เกิดการกระทำใดๆ ทั้งสิ้น กับผลตามธรรมชาติในฐานะหลักกัมมภาพ (Passive principle) ซึ่งเป็นหลักปรากฏต่อการกระทำที่เกิดจากการเป็นตัวแทนของธรรมชาติ ดังนั้น นรกสวรรค์ในแง่นี้จึงมีสถานะเป็นหลักกัตตภาพ (Active principle) ในขณะที่มนุษย์เป็นหลักกัมมภาพ (Passive

principle) ที่เคลื่อนไหวไปตามแรงอำนาจเหล่านั้น (Aquinas, cited in James A. Weisheipl, 2002)

ข. ความเป็นเหตุแรกของการเปลี่ยนแปลงในสวรรค์เป็นคุณค่าสูงสุด ถ้าสิ่งสูงสุดหรือความดีของบางสิ่งได้รับการเชื่อมโยงอย่างมีเหตุผลกับความเป็นสาเหตุในตัวเอง จึงเป็นไปได้ที่ความดีนั้นจะเป็นเหตุมิใช่จากสิ่งอื่น ดังนั้น ความดีที่ไม่มีจุดประสงค์จึงมีผลกระทบหรือสร้างความแตกต่างจากความดีที่มีจุดประสงค์บางอย่าง เพราะความดีที่มีจุดประสงค์ทำให้เกิดการกระทำเพื่อสิ่งที่ดี ส่วนความดีที่ไม่มีจุดประสงค์หรือเรียกว่าสิ่งที่เป็นเหตุให้ทำบางอย่างนั้นไม่ถือว่าเป็นการทำให้เกิดสิ่งหนึ่ง แต่เป็นการยอมรับว่า มีสิ่งตั้งต้นซึ่งทำให้เกิดการเคลื่อนไหวหรือความเป็นเหตุซึ่งเหตุนั้นก็คือความรัก การพิจารณาข้อสรุปนี้ว่าเหตุแรกไม่มีความเคลื่อนไหวจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะทำให้เกิดรูปแบบของบางสิ่งที่ไม่เคลื่อนไหวให้สามารถเป็นรูปแบบที่เป็นเหตุได้ ในขณะที่บางสิ่งที่เป็นธรรมชาตินั้นได้รับการพัฒนาขึ้นกับการเคลื่อนไหว เช่น สถานที่ในสวรรค์เป็นรูปแบบของความรักอันเกิดจากสิ่งทำให้เกิดการเคลื่อนไหว โดยความรักนั้นเป็นเหตุที่ไม่เคลื่อนไหว (Sarah Broadie, 2009)

สรุปได้ว่า อริสโตเติลพิจารณาความเป็นเหตุและผลที่อาศัยความเป็นเหตุแรกซึ่งเกิดจาก 3 สิ่ง ดังนี้ 1. ทุกสิ่งเคลื่อนไหวด้วยบางสิ่งที่เป็นเองหรือสิ่งอื่น กล่าวคือ สถานที่ในสวรรค์มีลักษณะเป็นรูปแบบหรือผู้เคลื่อนไหวแรก 2. ทุกเหตุของการเคลื่อนไหวเป็นการแสดงถึงความไม่สมบูรณ์แบบที่หมายถึงการเกิดและการตายภายในโลก หรือแสดงถึงลักษณะของความเปลี่ยนแปลง และ 3. มีสิ่งหนึ่งที่ไม่อาจสัมผัสได้และไม่เคลื่อนไหว สิ่งนั้นคือความรักซึ่งมีอยู่ในลักษณะเชิงคุณค่าที่เป็นพลังงานในการขับเคลื่อนไปสู่การกระทำบางอย่าง

4. ทฤษฎีการลดทอน (Reductional argument) เซนต์ โทมัส อควินัส (Saint Thomas Aquinas) ได้ใช้ฐานคิดในกระบวนการดังกล่าวมาพิจารณาบางสิ่งเพื่อต่อยอดความคิดที่นำไปสู่ความเป็นสากล ด้วยการลดทอนจากภาวะแฝง (Potentiality) ไปสู่ภาวะจริง (Actuality) (เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, 2547) ในกรณีการลดทอนวิญญาณ (Soul) ของมนุษย์ที่มีลักษณะ 2 อย่าง คือ 1) ความสามารถในการตัดสินใจหรือไม่ทำในฐานะเจ้าของการตัดสินใจทั้งหมด ผู้กระทำจะมีพลังภายในคือเจตจำนง (Will) ที่ขับเคลื่อนให้ทำบางอย่างจนบรรลุจุดหมาย และ 2) การเป็นแค่ตัวแทนของการกระทำด้วยการรับเงื่อนไขจากบางสิ่งที่อยู่เหนือกว่านั้นเป็นผู้สั่งให้ทำ อควินัสเน้นว่าการที่เราให้ค่ากับเจตจำนงมากกว่าคำสั่งล้วนเป็นการเข้าใจผิด เพราะอันที่จริงเจตจำนงจะทำให้เราเคลื่อนไหวหรือทำบางอย่างก็ต่อเมื่อเราได้รับรู้หน้าที่มาจากคำสั่งเพื่อนำไปสู่เป้าหมายนั้น เช่น การที่เราต้องปฏิบัติตามคำสอนทางศาสนา เป็นเพราะเรามีความเชื่อว่ามันเป็นสิ่งที่ดีและประเสริฐกว่าสิ่งที่เราคิดขึ้นได้เองหรือขับเคลื่อนได้ด้วยตนเองเป็นต้น ในแง่ที่ว่าเมื่อเราเกิดศรัทธาขึ้นนั้นเป็นเพราะวิญญาณได้ลดทอนตัวเองจากภาวะแฝง (ความเป็นผู้บริสุทธิ์) ไปสู่ภาวะจริง (ความเป็นหนึ่งเดียวกับความบริสุทธิ์) เพราะเจตจำนงเคลื่อนไหวด้วยสิ่งภายนอกที่มาจากคำสั่งหรือข้อกำหนดที่มีอยู่ก่อนแล้ว

คำสั่งหรือข้อกำหนดนั้นจึงเป็นเจตจำนงที่แท้ซึ่งได้รับการมอบให้โดยพระเจ้า (John F. Wippel, 2002) และพระเจ้าในที่นี้ไม่ได้หมายถึงตัวบุคคลแต่มีลักษณะที่เป็นนามธรรม

จากข้อพิจารณาดังกล่าวทำให้เข้าใจได้ว่า สวรรค์มีลักษณะเช่นเดียวกันกับการลดทอนจากความศรัทธาที่มีอยู่ในใจลงไปสู่รูปทรงบางอย่างที่ถูกสร้างขึ้นและเป็นจริงตามนั้น หรืออีกนัยหนึ่ง สวรรค์มีลักษณะเช่นเดียวกับการสถาปนาอำนาจพิเศษให้เหล่าบุคคลที่ปฏิบัติตนแตกต่างไปจากมนุษย์ปกติด้วยการเป็นคนพิเศษที่มีอำนาจเหนือกว่าในการเข้าถึงสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ (ธเนศ วงศ์ยานนาวา, 2562) ดังนั้น ความเป็นคนพิเศษเท่านั้นจึงจะทำให้เข้าถึงสวรรค์ เพราะเป็นบุคคลที่สามารถใกล้ชิดกับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เป็นผู้ที่ได้รับการสร้างขึ้นด้วยอำนาจที่มนุษย์กำหนด และในทางตรงกันข้ามคนที่ถูกลดทอนให้เป็นเหมือนคนตกอยู่ในท่ามกลางบาปอันนำไปสู่รณนั้นก็มาจากการที่ไม่ปฏิบัติตามข้อกำหนดทางศาสนาเช่นกัน

แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ของพุทธทาสภิกขุ

พุทธทาสภิกขุได้อธิบายเรื่องนรกและสวรรค์ตามทฤษฎีภาษาคนภาษาธรรมในประเด็นเหล่านี้

1) ธรรมชาติของนรกและสวรรค์ คือ ข้อพิจารณาในแง่ของภาษาคนที่มีการอธิบายให้เห็นสภาพความเป็นไประหว่างนรกสวรรค์ที่บุคคลสามารถรับรู้ได้จากลักษณะการปรากฏดังภาพในคัมภีร์เป็นต้น จึงมีความเกี่ยวข้องกับคำสอนในฝ่ายพุทธหรือฝ่ายอื่นเดียวก่อนหน้านี้ที่กล่าวถึงนรก เปรต อสุรกาย ว่าเป็นชื่อของสภาพที่เลวร้าย ต่ำทราม เป็นสภาพที่ไม่น่าปรารถนา นรกก็อยู่ใต้ดินเหมือนกับภาพวาดเขียนในคัมภีร์ เติบโตด้วยความทุกข์ทรมานอยู่ใต้ดิน ส่วนสวรรค์อยู่บนฟ้าเต็มไปด้วยความสุขอันมนุษย์พึงประสงค์ นั่นคือภาษาคน (พุทธทาสภิกขุ, 2548ก) แต่พระพุทธเจ้าได้ตรัสอีกอย่างหนึ่งว่า นรกสวรรค์อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างไหนจะเป็นประโยชน์แก่เราก็ให้ถือเอาอย่างนั้น ไม่ต้องเถียงกัน เพราะว่าคำพูดอย่างหนึ่ง มันก็เป็นประโยชน์แก่คนพวกหนึ่ง (พุทธทาสภิกขุ, 2529) ลักษณะของการเข้าใจนรกและสวรรค์ดังกล่าวเป็นการเข้าใจรูปแบบของลักษณะนรกสวรรค์ที่มีความสัมพันธ์กับประสบการณ์และประโยชน์ต่อการปฏิบัติเป็นหลัก

ส่วนธรรมชาติในภาษาธรรมได้แสดงถึงความเป็นอยู่ในฐานะของกฎเกณฑ์ที่มีอยู่เบื้องหลังของสภาพปรากฏนั้นอันหมายถึงสภาวะของการเกิดดับ เป็นการอธิบายธรรมชาติของสรรพสิ่งบนฐานของวิภูฏสงสาร ที่แปลว่า วนเวียนแห่งความทุกข์ โดยทั่วไปก็หมายถึง กิเลส แล้วก็เป็นการกระทำไปตามอำนาจของกิเลส แล้วก็มีผลกรรมที่เกิดขึ้นเพราะการกระทำ แล้วก็วนไปมีกิเลสอีกครั้ง อย่างนี้เรียกว่า วิภูฏสงสาร เราต้องดับกันที่นั่น ดับกันที่วงล้อ พุดแบบธรรมดาคือ ดับทุกข์ที่ความทุกข์ ดับไฟที่ไฟ ถ้ามีไฟแล้วไม่ดับที่ไฟ ไปดับกันที่อื่น มันก็ไม่ใช่ดับไฟ ฉะนั้น ถ้าจะดับไฟมันก็ต้องดับที่ไฟ ถ้าจะดับทุกข์มันก็ต้องดับที่ทุกข์ จึงพุดให้ชัดเลยว่านิพพานหาพบได้ในวิภูฏสงสาร ที่นี้วิภูฏสงสาร ก็คือ สิ่งที่มีอยู่ มีอยู่จริงตลอดเวลา เวลาใดมีกิเลส ชีวิตนี้ก็เป็นวิภูฏสงสาร เวลาใดไม่มีกิเลส ชีวิตนี้ก็เป็น

นิพพาน มีสภาพแห่งนิพพาน ดังนั้น นิพพานก็หาพบได้ในวิภูฏสงสาร ถ้าหากว่าเรารู้จักหา (พุทธทาสภิกขุ, 2547)

2) ความจำเป็นในแง่ของการอธิบายความมีอยู่ของนรกสวรรค์ในภาษาคน เป็นสิ่งที่พิจารณาในแง่ของการรับรู้ความทุกข์และความสุขในปัจจุบันที่มองว่าบุคคลจะเป็นอะไรก็ตามล้วนตั้งอยู่บนเงื่อนไขของการกระทำทั้งสิ้น ทำให้ผู้นั้นเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ในขณะที่ทำแบบนั้นแบบนี้ มิใช่ผลที่เกิดขึ้นมาแต่อย่างใด ดังข้อความว่า “ถ้าพูดอย่างภาษาคนก็มีสารพัดอย่าง เช่น มีการให้ทาน มีการได้รับผลของทาน นรกมี สวรรค์มี โลกนี้มี โลกอื่นมี บิถัมมารดา มี โลกหน้ามี คนที่ปฏิบัติถึงที่สุดก็มี ล้วนเป็นเรื่องของคนไปทั้งนั้น เป็นเรื่องของผล เป็นเรื่องของการกระทำ ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น” (พุทธทาสภิกขุ, ม.ป.ป.2) ฉะนั้น การรับรู้รณสวรรค์โดยอาศัยการพิจารณาถึงสถานะที่เป็นปัจจุบันจึงมีผลต่อความจำเป็นในแง่ของการกระทำดีหรือไม่ดี ซึ่งมีได้เกี่ยวข้องกับการต้องตายก่อนแล้วจึงไปเกิดในภพนั้นๆ

ส่วนภาษาธรรมมีความจำเป็นในแง่ของการพิจารณาเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดรวมทั้งแนวทางของการปฏิบัติเป็นหลักซึ่งมาจากการพิจารณาว่า ทุกอย่าง ทุกเรื่อง หรือธรรมะที่กล่าว ต้องเป็นสันติภูมิโก คือต้องรู้สึกประจักษ์อยู่ในใจ มิใช่อยู่ในหนังสือ หรือว่าอยู่ที่อื่นแล้วคำนวณเอาเองอย่างนั้นมิใช่สันติภูมิโก มิใช่ธรรมะในศาสนานี้ เรื่องสัจจะ เรื่องทมะ เรื่องความจริง เรื่องอะไร ถ้าเป็นหลักทางพระพุทธศาสนาแล้ว จะต้องเป็นสันติภูมิโก คือเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในใจเป็นหลัก (พุทธทาสภิกขุ, 2529) สามารถสัมผัสรับรู้ได้ด้วยใจของตนเอง และเมื่อพิจารณาเชื่อมโยงกับเรื่องนรกสวรรค์จะพบคำว่า รู้สึกประจักษ์อยู่ในใจนั้นเป็นการทำให้เกิดความเข้าใจต่อหลักปฏิจจนูปบาทในแง่ของการศึกษาและการปฏิบัติ

3) ความเป็นเหตุปัจจัย เป็นการพิจารณาในแง่ของเหตุปัจจัยแบบศีลธรรม ด้วยการให้ความหมายกับข้อกำหนดของสังคมที่เป็นนรกและสังคมที่เป็นสวรรค์ และเป็นเหตุปัจจัยแบบศาสนา โดยมีจุดมุ่งหมาย คือ ความต้องการดับทุกข์ ให้มีความสบายใจสงบเย็น เป็นการมุ่งไปที่จิตใจของคนเป็นสำคัญ มุ่งถึงผลที่เป็นของบุคคลนั้นๆ (Individual) ด้วยการอธิบายเรื่องจิตใจที่สามารถรับรู้ได้เฉพาะตน ใครมีความสามารถเท่าไรก็จะรู้ได้ในขอบเขตของความสามารถ หรือสติปัญญาของตนเอง (พุทธทาสภิกขุ, 2549ก) ดังนั้น จุดมุ่งหมายของตนเองเกิดจากการพิจารณาทางด้านศาสนาซึ่งเป็นการเชื่อมโยงกับเป้าหมายหรือผลทางศาสนาที่จะพบได้จากตนเอง ดังข้อความว่า “พระพุทธองค์ทรงสอนในสิ่งที่บุคคลพอฟังได้คือคล้อยตามสิ่งที่มีแต่เดิม ไม่ขัดขวางสิ่งที่มีอยู่ก่อนว่า ถ้ากลัวตนรกได้ดิน ก็ให้ทำอย่างนั้น ถ้าอยากได้สวรรค์บนฟ้า ให้ทำอย่างนี้ ในความรู้สึกของท่านเอง” (พุทธทาสภิกขุ, 2529) โดยมีคำขยายให้เห็นชัดเจนขึ้นเพื่ออธิบายลักษณะของความรู้สึกระหว่างเหตุที่เกิดขึ้นจากการเข้าใจโดยอาศัยสติปัญญากับผลที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของเรา

ส่วนในภาษาธรรมได้พิจารณาเกี่ยวกับความเป็นเหตุปัจจัยในแง่ของจิตตนิยามและธรรมนิยาม กล่าวคือ การเวียนว่ายตายเกิดที่ละเอียด ลึกซึ้ง ประณีต น่าอัศจรรย์ มีอยู่ที่ตรงนี้ คือมีอยู่ตรงที่จิตมันถูกปรุงแต่งให้มีลักษณะแห่งกิเลส แล้วให้ทำกรรม รับผลของกรรม แล้วเป็นกิเลส ทำกรรม รับผลกรรม อยู่ในจิตใจ อยู่ในแต่ละสิ่งๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ในลักษณะที่เป็นทุกข์ทรมานอันละเอียดประณีต (พุทธทาสภิกขุ, ม.ป.ป2) ในปัจจุสมุปบาททางหนึ่งมันมีส่วนที่เป็นกิเลส มีส่วนที่เป็นกรรม มีส่วนที่เป็นวิบาก วิบากไม่อาจสิ้นสุดลงไปได้ มันก็ยังปรุงแต่งกิเลสเรื่อยไป เป็นวงกลมที่ไม่รู้ว่าเงื่อนต้นอยู่ตรงไหน...อันที่จริงทำกิเลสให้สิ้นก็ได้ ทำกรรมให้สิ้นก็ได้ ทำวิบากให้ไร้ความหมายก็ได้ จะไปตั้งต้นลงที่ตรงไหน ก็สามารถทำได้ทั้งนั้น ขอเพียงแต่ให้ผู้นั้นมีสติปัญญาเพียงพอที่จะทำลายส่วนทั้ง 3 นี้ ให้หมดฤทธิ์หมดอำนาจไปเพื่อจะไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวงแห่งความรู้สึกแต่ละครั้งๆ ที่เกิดขึ้น เมื่อมีการสัมผัสกับอารมณ์ทางอายตนะในแต่ละครั้งๆ (พุทธทาสภิกขุ, ม.ป.ป2)

4) ทฤษฎีการลดทอน เป็นลักษณะคำอธิบายที่แสดงให้เห็นรูปแบบของนรกสวรรค์ด้วยการลดทอนให้เป็นโลกทางผัสสะ จะพบว่านรกสวรรค์นั้นมีอยู่ในแง่ของการรับรู้ที่อาศัยลักษณะต่างๆ กัน กล่าวคือ เป็นภพในภาษาคน หมายถึงบ้านเมือง ส่วนกามภพ หมายถึงบ้านเมืองต่างๆ ที่มีสัตว์ มีคน มีอะไรอาศัยอยู่ สำหรับสัตว์ธรรมดาเรียกว่ากามภพ ส่วนรูปภพก็เป็นสวรรค์เป็นบ้านหนึ่งเมืองหนึ่งอยู่ในที่ๆ หนึ่ง อรูปภพก็เช่นเดียวกัน เป็นที่อาศัยของสัตว์พวกอรูปนั้น มิได้หมายถึงสิ่งที่มีอยู่ในจิตใจ” (พุทธทาสภิกขุ, 2544) ทั้งแหล่งอบายภูมิสี่มุม อย่างที่ทราบกันทั่วไปตามหลักฐานทางคัมภีร์ว่า นรกเปรต อสุรกาย เสร็จฉาน แล้วเขาก็เอนรกรไวกัณฐิน เสร็จฉานก็เอนไวกัณฐินกลางทุ่งนา เอนเปรตไวกัณฐินโลกเปรตอยู่ที่ไหนก็มองไม่เห็น ยิ่งอสุรกายแล้วไม่มีร่างกายให้มองเห็นก็ไม่ต้องรู้จักกันพอดี อันที่จริงสิ่งเหล่านี้ล้วนอยู่ในตัวคนเรานั่นเอง (พุทธทาสภิกขุ, 2529) รวมทั้งการลดทอนด้วยศาสตร์ต่างๆ ตามลักษณะของนรกและสวรรค์ในคำอธิบายที่แยกไปตามหลักการต่างๆ เช่น สังคมศาสตร์มองนรกสวรรค์ภายใต้ระบบการอยู่ร่วมกันโดยมีวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องพิสูจน์ข้อเท็จจริงในแง่การหาเหตุผลจากสมมติฐานและหลักฐานที่ปรากฏแจ้งแก่ตนเอง

ส่วนในภาษาธรรมนั้นได้ลดทอนความหมายเรื่องภพภูมิที่มีอยู่ภายนอกแต่เดิมลงมาเป็นภพภูมิของนรกสวรรค์ที่อยู่ในจิตใจของคน คำอธิบายนี้เป็นเช่นเดียวกับข้อพิจารณาในส่วนที่ผ่านมา เพราะลักษณะการลดทอนนั้นอาจจะโยงกับการสัมผัสได้ในแง่ของการรับรู้ เช่นข้อความว่า ถ้าไม่มีลักษณะเป็นสันติภูมิโกแล้ว ไม่ใช่ธรรมะในพระพุทธศาสนา พอเราได้ยินว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า “นรกที่เป็นอายตนะ 6 ฉันทเห็นแล้ว คืออย่างนั้นๆ” เราจะสามารถเห็นได้ทันทีหรือรู้สึกได้ทันทีว่า มันเป็นอย่างนี้ อย่างนั้น นั่นแหละคือความเป็นสันติภูมิโก นรกก็ดี สวรรค์ก็ดี เราสามารถรู้สึกได้ด้วยใจของเราเอง เพราะเราทุกคนคงเคยตกนรกอยู่บ่อยครั้ง แล้วบางทีเราก็อาจรับรู้ถึงความรู้สึกสบายอกสบายใจที่สื่อถึงภาวะของสวรรค์อยู่บ่อยครั้ง สับเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปอยู่อย่างนี้ จากความรู้สึกที่เราทุกคน

อาจเคยสัมผัสรับรู้มาด้วยใจของเราเองดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น นั่นคือ นรกและสวรรค์ที่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ให้แปลกหรือแตกต่างออกไปจากที่เขาเคยพูดกันอยู่แต่เดิม (พุทธทาสภิกขุ, 2529)

วิเคราะห์และตรวจสอบแนวคิดเชิงภววิทยาเรื่องนรกและสวรรค์ของพุทธทาสภิกขุ

ประเด็นที่นำมาใช้เป็นฐานในการตรวจสอบความมีอยู่ของแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ของพุทธทาสภิกขุ มี 2 ประเด็น ได้แก่ ข้อโต้แย้งทางด้านเหตุผลเชิงตรรกะ และการวิเคราะห์ตามบริบท หลักการรวมทั้งประวัติศาสตร์เชิงภูมิปัญญาของแนวคิดพระพุทธรูปศาสนานิกายเถรวาท โดยที่ประเด็นแรกนั้นเป็นการวิเคราะห์ทฤษฎีทั้งสี่ข้อตามทัศนะของนักวิชาการตะวันตกดังที่ได้อภิปรายมาแล้วในเบื้องต้น จากการศึกษาพบว่ามียืนยันที่มีลักษณะของวิธีการคิดที่ทั้งแตกต่างและสอดคล้องกันกับการอธิบายของพุทธทาสภิกขุ ส่วนประเด็นที่สองจะได้อภิปรายถึงหลักการทางคัมภีร์และบริบททางประวัติศาสตร์พร้อมกับการอธิบายของพุทธทาสภิกขุ ดังนี้

1. ประเด็นข้อโต้แย้งทางด้านเหตุผลเชิงตรรกะ พิจารณาจากทัศนะของตะวันตก พบข้อยืนยันดังนี้ 1) ความยุติธรรม (Justice) เป็นเครื่องมือของการให้เหตุผลทางสังคมในกรอบการอธิบายเรื่องพระเจ้าที่สื่อถึงธรรมชาติของนรกและสวรรค์ รวมทั้งความยุติธรรมในมิติทางด้านจิตวิญญาณที่มีผลต่อการเลือกทำบางอย่างด้วยความกล้าหาญและความเมตตา ดังข้อความว่า “แม่เทพเจ้ายังหวานไหวได้ ด้วยคำสวดบูชา ด้วยพิธีสังเวย และด้วยการถือคัมภีร์สัตยา ด้วยคว้นรูป ด้วยการดื่มบูชา มนุษย์เปลี่ยนใจเทพได้ แม่มนุษย์ตนนั้นจะทำชั่วและละเมิดกฎใดก็ตาม ในท้ายที่สุดยังสามารถโน้มใจองค์เทพา” (เพลโต, 2559) 2) นรกและสวรรค์มีความจำเป็นในแง่ของการเป็นหลักที่ทำให้ทุกอย่างหมุนวนในฐานะของการทำให้ภาวะแห่งของมนุษย์ปรากฏ เพื่อเชื่อมโยงระหว่างบุคคลคือจิตกับโลกคือวัตถุ 3) ความเป็นสาเหตุของหลักจริยศาสตร์แบบสากลที่กำหนดทุกอย่างไว้ภายใต้กฎเดียวกันถูกพิจารณาในขอบข่ายของความสุข ความดี ความยุติธรรมที่มนุษย์นำมาจากธรรมชาติ และข้อกำหนดทางด้านจริยศาสตร์ในการสร้างข้อปฏิบัติมาจากการดำเนินชีวิตด้วยการเรียนรู้จากความทุกข์แบบนรกแล้วหาหนทางแก้ไขเพื่อนำไปสู่ความสุขแบบสวรรค์ 4) การลดทอนทางวัตถุด้วยการยืนยันผ่านวัตถุที่เล็กที่สุดที่เรียกว่า อะตอมโดยอาศัยรูปแบบ (Form) และวัตถุ (Matter) ดังนั้น อริสโตเติลจึงเสนอว่า สิ่งที่ใกล้ชิดกับเรามากที่สุด คือ ประสาทสัมผัสเราจะพิสูจน์สิ่งใดได้นั้นต้องมาจากประสาทสัมผัสก่อนแล้วจึงย้อนไปหาข้อสรุปในข้อกำหนดของโลกที่เป็นไปได้ (Possible world) และโลกจริง (The Actual world) (Graham, D. W., 1987) การลดทอนด้วยการพิจารณาจากโลกทั้งสองแบบเป็นการนำเสนอให้เห็นความมีอยู่ของความเป็นไปได้ที่อยู่ภายใต้เงื่อนไขระหว่างนามธรรมคือจิต กับรูปธรรมคือผัสสะซึ่งโลกที่เป็นไปได้นั้นอาจจะปรากฏได้ในโลกจริงในลักษณะที่เป็นตัวแทน

พิจารณาจากทัศนะของพุทธทาสภิกขุ พบข้อยืนยันดังนี้

1. นรกสวรรค์เป็นสิ่งที่มียูในฐานะกฎธรรมชาติเพื่อระบุถึงเปลี่ยนแปลงในแง่ของการรับรู้ของมนุษย์โดยอาศัยภาษาธรรม ซึ่งมนุษย์จะเป็นผู้รับรู้ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากความรู้สึกทุกข์และสุขภายในตนเอง เป็นการใช้หลักการทางภาษาเพื่อเป็นเครื่องมือในการแสดงถึงความมียูในแง่ที่ว่าสังคมควรจะรู้จักความชั่วของนรกและความดีของสวรรค์ใน 2 แบบ คือ 1) นรกสวรรค์แบบปัจเจก เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับจิตใจและปัญญาซึ่งเกี่ยวข้องกับการหลุดพ้นของแต่ละคนโดยเฉพาะ และ 2) นรกสวรรค์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคม เป็นการสะท้อนให้เห็นลักษณะที่สอดคล้องกับหลักธรรมคือสังคมที่เป็นสวรรค์ และเสื่อมจากหลักธรรมคือสังคมที่เป็นนรก

2. พบความจำเป็นใน 2 รูปแบบ รูปแบบแรก คือความจำเป็นเชิงสัมพันธ์ระหว่างเหตุและผล หลักการนี้เป็นการสร้างโลกที่เป็นไปได้ (Possible world) สองแบบขึ้นมามีความจำเป็นเพราะมีกฎเกณฑ์ที่อาจตรงกับความจริงตามประสบการณ์ กล่าวคือ โลกหนึ่งเป็นโลกแห่งความสุขในสวรรค์ และอีกโลกเป็นรูปแบบของความทุกข์ในนรกเพื่ออธิบายนรกสวรรค์ในแง่ของความจำเป็นต่อการมียูภายใต้การยึดโยงกับหลักการที่พอจะเข้าใจได้ทางด้านตรรกะ และรูปแบบที่สอง คือความจำเป็นเชิงสัมพันธ์ระหว่างตัวตนกับภพภูมิ เป็นการอธิบายความมียูในแง่การรับรู้ของตัวตนด้วยคำว่าภพภูมิ ซึ่งหลักการนี้จะพบข้อยืนยันที่ทำให้คำว่า “ภูมิ” เป็นเรื่องของจิตใจ จึงทำให้การอธิบายเรื่องภพภูมิกลายเป็นการมียูที่จำต้องอธิบายโดยอาศัยตัวตนซึ่งมีจิตใจเป็นฐานต่อการรองรับคำอธิบายที่สามารถสัมผัสได้อย่างชัดเจน

3. ความเป็นสาเหตุมีการอธิบายในหลัก 2 ประการ ประการที่หนึ่ง คือ ข้อกำหนดทางธรรมชาติด้วยการใช้ธรรมะเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงให้เห็นการสืบทอดโลกทุกด้าน เช่น การเสียสละเป็นธรรมะที่ทุกคนควรมี และประการที่สอง คือ ข้อกำหนดทางด้านจริยศาสตร์ซึ่งเป็นระบบความจริงที่เมื่อปฏิบัติแล้วจะสามารถเอาตัวรอดได้ เป็นหลักความเชื่อที่ได้รับการพิจารณาในทุกสิ่งว่าต้องมีศาสนาเพื่อปฏิบัติตนให้รอดพ้นจากความทุกข์ ทั้งมนุษย์ เทวดา มาร พรหม จำต้องมีศาสนาเพื่อเชื่อมโยงหากันระหว่างโลก สวรรค์ และนรก (พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปญฺญ), 2561) ฉะนั้น ข้อกำหนดทางด้านจริยศาสตร์เป็นลักษณะของการทำให้ผู้ปฏิบัติหลุดพ้นจากธรรมชาติคือพ้นไปจากนรกสวรรค์อันมีทุกข์และสุขเป็นเงื่อนไข เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นความเป็นสาเหตุของความทุกข์และความสุขด้วยการพิจารณาทางจิตใจ

4. พบคำอธิบายในลักษณะของการลดทอนจากรายละเอียดของข้อมูลทางจิตใจไปสู่โลกผัสสะบนฐานของความเข้าใจโลกที่เป็นไปได้และโลกจริง ซึ่งพุทธทาสภิกขุได้ตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อเราพิจารณารูปแบบของนรกสวรรค์ไม่ว่าจะเป็นกามาวจรภูมิที่มีสัตว์มนุษย์ เทวดา และสัตว์เดรัจฉานก็ปรากฏอยู่ในโลกนี้ ทำให้โลกนี้มีทั้งมนุษย์ สัตว์เดรัจฉาน การอธิบายภายใต้การใช้โลกวัตถุที่ปรากฏอยู่นั้นอาจเป็นปัญหาต่อความเข้าใจโลกที่เป็นไปได้ตามเงื่อนไขที่มีอยู่ จึงเป็นเหตุผลที่ต้องอธิบายเพื่อให้คนสามารถเข้าใจได้โดยการเชื่อมโยงให้เห็นมิติทางด้านจิตใจเป็นหลัก และเป็นการเชื่อมโยงกัน

ระหว่างจิตใจกับโลกทางผัสสะที่ปรากฏต่อความรู้สึกในขณะนั้นๆ ด้วยการระบุตำแหน่งหรือความเป็นนรกสวรรค์ให้ชัดเจนในแง่ของการให้ความหมายจากโลกทั้งสองแบบดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น

2. ประเด็นการวิเคราะห์ตามบริบท หลักการและประวัติศาสตร์เชิงภูมิปัญญาของแนวคิดพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท

2.1 การวิเคราะห์ภายใต้หลักการทางคัมภีร์พบว่า ตั้งแต่คัมภีร์พระไตรปิฎกจนถึงคัมภีร์ชั้นหลังอย่างเช่นวิสุทธิมรรคเป็นต้น ได้ระบุลักษณะธรรมชาติของนรกสวรรค์ไว้อย่างชัดเจนในฐานะภพภูมิซึ่งหมายถึงสถานที่ที่มีไว้สำหรับมนุษย์จะไปเกิดในชาติต่อไป ตามผลของการกระทำดีและชั่ว แต่พุทธทาสภิกขุได้สะท้อนให้เห็นถึงการอธิบายแนวใหม่ว่าการมีอยู่ดังกล่าวนั้นล้วนเป็นการระบุถึงการใช้อธิบายในแง่ของภาษาคน เพราะในสมัยพุทธกาลหรือยุคโบราณนั้นได้ระบุถึง (โลก, สวรรค์) ไว้ว่า เมื่อใดที่จิตของผู้ใดตั้งอยู่ในภูมิใด เมื่อนั้นโลกที่เขากำลังอาศัยอยู่นั้น ก็จะกลายเป็นภพชื่อนั้นไปทันที จนกว่าภูมิแห่งจิตใจของเขาจะเปลี่ยนเป็นอื่นไป (พุทธทาสภิกขุ, 2549ข) จากหลักการดังกล่าวเป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า การอธิบายนี้ได้โยงเข้ามาสู่ธรรมชาติการรับรู้ภายในจิตใจของมนุษย์เป็นหลัก

ด้านความจำเป็นของหลักการทางคัมภีร์พบว่าทั้งคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์วิสุทธิมรรค มีการโยงให้เห็นลักษณะการมีอยู่ของตัวตนเพื่อให้ไปรับผลในนรกและสวรรค์ เป็นการระบุความมีอยู่ของตัวตนในแง่ของการเป็นผู้รับผลของการกระทำในภพชาติต่อไปซึ่งมีชีวิตในปัจจุบัน ขณะที่พุทธทาสภิกขุได้อธิบายถึงการมีอยู่ของตัวตนในฐานะผู้ทำกรรมและรับผลกรรมเป็นเครื่องระบุถึงสถานะของนรกสวรรค์ในสถานะที่เป็นปัจจุบันซึ่งเป็นการรับรู้ทางจิตใจ เพื่อสื่อให้เห็นถึงการมีอยู่ของนรกสวรรค์อย่างจำเป็นในฐานะที่เป็นเครื่องมือหรือสิ่งที่จะนำไปสู่การจับต้องและสามารถสัมผัสได้ในชีวิตปัจจุบันมากกว่าการข้ามภพข้ามชาติ

การอธิบายถึงความเป็นสาเหตุพบว่า พุทธทาสภิกขุได้อธิบายเรื่องดังกล่าวโดยอาศัยหลักการของปฏิจจสมุปบาทไม่ต่างไปจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์วิสุทธิมรรค แต่มีส่วนที่แปลกออกไปจากคัมภีร์ด้วยการอธิบายเพิ่มเติมใน “ภาษาธรรม” คือ การใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการอธิบายเรื่องนรกสวรรค์ให้มีอยู่ในฐานะของการเกิดดับ จึงเป็นการชี้ให้เห็นรูปแบบของการตีความเรื่องนรกสวรรค์บนสถานะของการเกิดดับตลอดเวลา แนวทางการอธิบายของพุทธทาสภิกขุดูเหมือนว่าจะเน้นไปที่การอธิบายเพื่อเชื่อมโยงไปหาสภาพที่จะสามารถเข้าใจและประยุกต์เข้ากับการปฏิบัติได้ในชีวิตจริง จึงเป็นการอธิบายความมีอยู่ที่เชื่อมโยงกับภพปัจจุบันโดยอาศัยจิตใจเป็นเครื่องมือในการรับรู้ด้วยตนเอง

การอธิบายในลักษณะของการลดทอนนั้นพบว่า ในคัมภีร์พระไตรปิฎกปรากฏคำอธิบายของนรกสวรรค์ตามรูปแบบที่เกี่ยวข้องกับการลดทอนให้เห็นโลกในลักษณะที่หลากหลาย ซึ่งเป็นการลดทอนคำว่า นรกและสวรรค์ให้อยู่ภายใต้คำอธิบายโลกใน 2 แบบ คือ โลกแบบปรัวสัยที่มีลักษณะเป็นดินแดนตามคำว่า โลก เช่น โลกนรก เป็นต้น และโลกแบบอวิสัยเป็นโลกที่ขึ้นอยู่กับบุคคล

ลักษณะของโลกแบบอัสวิสัยเป็นโลกที่มีอยู่ตามบริบทของมนุษย์บนแง่มุมดังกล่าวได้มีความสัมพันธ์กันในส่วนของการลดทอนให้เห็นนรกสวรรค์ที่มีอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเช่นกัน ส่วนคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นการขยายต่อโลกทั้ง 2 แบบ แต่มุ่งเน้นไปที่การกล่าวถึงโลกในแบบปรัวิสัยมากกว่าโดยอิงกับข้อความในพระไตรปิฎก ในขณะที่พุทธทาสภิกขุได้เน้นไปถึงการอธิบายโลกแบบอัสวิสัยด้วยการพิจารณาคำว่า โลกตามแบบที่พระพุทธเจ้าอธิบาย คือ การหมายเอาร่างกายที่ยังเป็นๆ อยู่ในร่างกายที่มีชีวิตมีความรู้สึกตามปกตินี้เพื่ออธิบายลักษณะของโลกดังกล่าว ดังนั้น ข้อยืนยันของพุทธทาสภิกขุมีลักษณะการเชื่อมโยงกับโลกที่ตรงกับประสบการณ์การรับรู้ของมนุษย์มากกว่า ทั้งยังเชื่อมโยงไปสู่การเข้าใจโลกและความดับแห่งโลกในความหมายที่พิจารณาได้จากข้อมูลในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นหลัก

2.2 การวิเคราะห์ในบริบททางประวัติศาสตร์พบว่า ในพระพุทธศาสนาได้มีข้อพิจารณาลักษณะทางวัตถุนิยม (Materialism) ว่า “นรก มี 4 มุม มีประตู 4 ด้าน จัดไว้เหมาะสมตามสัดส่วน มีกำแพงเหล็กล้อมรอบ มีเหล็กครอบไว้ด้วยภาคพื้นของนรกเหล่านั้น ล้วนแต่เป็นเหล็กมีไฟลุกโชนมีความร้อนแผ่ซ่านไปตลอดตั้งอยู่ในกาลทุกเมื่อ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 28 ข้อที่ 86-87 หน้าที่ 48 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) กับข้อพิจารณาในลักษณะทางจิตนิยม (Idealism) ว่า “เรากำหนดวาระจิตของบุคคลผู้มีจิตถูกประทุษร้ายบางคนในโลกนี้ด้วยใจจึงรู้ชัดอย่างนี้ว่า ถ้าบุคคลนี้ตายในขณะนี้ จะถูกไหม้ในนรกเหมือนถูกนำไปฝังไว้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะจิตของเขาถูกประทุษร้าย ก็เพราะเหตุที่มีจิตถูกประทุษร้ายนั่นเอง สัตว์ทั้งหลายบางพวกในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ด้วยอาการอย่างนี้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 25 ข้อที่ 20-21 หน้าที่ 363-365 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากข้อความข้างต้นพบว่า ลักษณะวัตถุนิยมอธิบายเรื่องนรกสวรรค์ในรูปแบบทางด้านกายภาพที่บ่งชี้ถึงสถานที่ ส่วนลักษณะจิตนิยมเป็นการกล่าวอ้างถึงเรื่องนรกสวรรค์ในแง่ของจิตใจ แต่ลักษณะการอธิบายในแง่ของจิตเจ้านั้นทำให้เกิดปัญหาต่อการเข้าใจเรื่องดังกล่าว เพราะเป็นการอธิบายที่อ้างถึงความมีอยู่ของนรกสวรรค์แบบข้ามภพข้ามชาติและมีไว้สำหรับให้คนผู้รับผลจะต้องไปรับในชาติหน้าซึ่งไม่สอดคล้องกับบริบทที่มนุษย์จะรับรู้ได้ ในขณะที่พุทธทาสภิกขุก็ได้พิจารณาโดยอาศัยทั้งสองลักษณะดังที่กล่าวมาแล้วเช่นกัน แต่ต่างตรงที่ท่านได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าเป็นเรื่องของวิวัฒนาการ เพราะมนุษย์มีศักยภาพในแง่ของการวิวัฒนาการได้แตกต่างจากสิ่งอื่น นรกสวรรค์จึงเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาบนฐานความเข้าใจของมนุษย์เป็นหลัก และคำอธิบายในทางธรรมชาติของนรกสวรรค์นั้นล้วนมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ ฉะนั้น การอธิบายเรื่องดังกล่าวจากวัตถุที่เห็นได้จึงเป็นการอธิบายในแง่ชีววิทยาของมนุษย์ตามภาษาคนซึ่งจะทำให้มนุษย์สามารถเข้าใจสิ่งต่างๆ บนโลกใบนี้ได้ ส่วนลักษณะทางจิตนิยมได้อธิบายให้เห็นถึงการศึกษาด้านวิวัฒนาการทางจิตใจที่เชื่อมโยงกับการเปลี่ยนแปลงตัวตนของมนุษย์ เป็นการเปลี่ยนแปลงจิตใจที่เริ่มจากการเรียนรู้ที่จะรู้จักความดีโดย

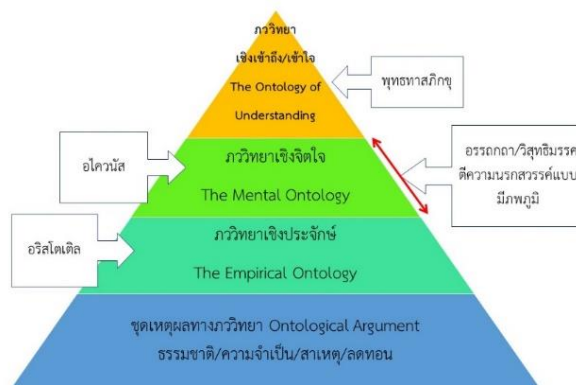
อาศัยความมีอยู่ของสวรรค์กับความชั่วโดยอาศัยความมีอยู่ของนรก จึงอาจเป็นเหตุผลที่ทำให้พุทธทาสภิกขุได้บังชี้เรื่องนรกสวรรค์ไปที่สถานะของบุคคลหรือการพัฒนาการทางด้านวัตถุที่สามารถเชื่อมโยงกับข้อเท็จจริงในปัจจุบัน

ในแง่ของความเป็นสาเหตุพบชุดคำอธิบายว่า ในบริบททางพระพุทธศาสนาจะพบคำอธิบายถึงอุดมคติทางจิตวิญญาณ กล่าวคือ นิพพานโดยอิงกับหลักการทางเหตุผลด้วยการพิจารณาถึงความมีอยู่ของนรกและสวรรค์ก่อน ซึ่งเป็นการย้อนให้เห็นลักษณะคำสอนต่างๆ ที่มีการอ้างถึงนรกสวรรค์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความทุกข์ก่อนแล้วจึงอธิบายถึงการดับทุกข์ได้ พุทธทาสภิกขุได้มุ่งขยายการอธิบายดังกล่าวให้เห็นตามบริบทของการเชื่อมโยงเหตุผลระหว่างอุดมคติกับความเป็นจริงทางสังคม เพราะการที่มนุษย์จะมีความสุขหรือทุกข์ได้นั้นมิได้เกี่ยวข้องกับวัตถุ ไม่เกี่ยวกับเรื่องปากท้อง แต่เป็นความเกี่ยวข้องกับเรื่องจิตใจ และการมีชีวิตที่ประเสริฐจากการถึงนิพพานเป็นเงื่อนไขที่ทำให้คนเราควรรู้จักสิ่งเหล่านี้ในภพปัจจุบันมากกว่าที่จะเป็นภพหน้า การอธิบายนรกสวรรค์ตามบริบทของอุดมคติจึงเป็นทางผ่านหรือข้อพิจารณาเพื่อให้เห็นถึงการเข้าใจความจริงในทางพระพุทธศาสนาคือการดับทุกข์ (พุทธทาสภิกขุ, 2554) แต่จากบริบทของความเข้าใจจำเป็นจะต้องอธิบายเรื่องทุกข์ก่อน และนรกสวรรค์คือลำดับขั้นของการอธิบายที่มุ่งชี้ไปที่ความเป็นเหตุเป็นผลของหลักความจริงและการปฏิบัติตามหลักดังกล่าวนั้นได้ชัดเจน

เหตุผลของการลดทอนคำอธิบายเรื่องนรกสวรรค์นั้น เกิดจากชนชั้นนำในยุคหนึ่งที่เริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ในแบบเดิมที่มองว่าเป็นสถานที่รองรับบุคคลหลังจากละโลกนี้ไปแล้ว จึงทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงหันมาเน้นเรื่องนรกสวรรค์ที่ทุกคนสามารถประจักษ์ได้ด้วยตนเองคือ “สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ” การเน้นนรกสวรรค์แบบนี้เป็นความพยายามที่จะปรับคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้เหมาะสมหรือเป็นที่ยอมรับได้ของชนชั้นนำในสมัยนั้นซึ่งเป็นลักษณะเหตุผลนิยม การกล่าวถึงนรกสวรรค์ในขณะนั้นจึงเป็นเรื่องที่ถูกบิดเบือนไปจากเดิมด้วยการเข้ามาของระบบแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่ลดทอนทุกอย่างให้เป็นเรื่องเชิงประจักษ์ แต่เมื่อพุทธทาสภิกขุได้ตีความเรื่องดังกล่าวโดยใช้ภาษาธรรมว่า “สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ นิพพานอยู่ที่จิตใจของคนเรา ดังนั้น สิ่งที่หมายความว่า “โลก” จึงมีอยู่จริงในจิตใจของคนเรา” การอธิบายนี้จึงเป็นการย่นย่อและลดทอนจากภายนอกให้เข้ามาอยู่ภายในชีวิตและจิตใจของคนเราแต่ละคน ฉะนั้น สวรรค์หรือสุคติในภาษาธรรมจึงไม่ใช่ภพใหม่ในโลกหน้า แต่เป็นสถานะทางจิตของคนที่กำลังมีความสุข ในทำนองเดียวกัน เทวดาในภาษาธรรมจะหมายถึงคนเป็นๆ ในโลกนี้ที่กำลังมีความสุขใจหรือพอใจอย่างมาก คล้ายๆ กับคนที่กำลังอยู่ในสวรรค์ตามความหมายแบบดั้งเดิม

ความรู้ใหม่จากการวิจัย

ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิเคราะห์และการตรวจสอบแนวคิดเชิงภววิทยาเรื่องนรกสวรรค์ของพุทธทาสภิกขุ เป็นการสร้างขึ้นเพื่ออธิบายสิ่งที่พุทธทาสภิกขุตีความเรื่องดังกล่าวในฐานะที่เป็นภาวะทางจิตใจ และเพื่อใช้ตรวจสอบการอธิบายความมีอยู่ของนรกสวรรค์ในเชิงเหตุผล ซึ่งการสร้างโมเดลในการอธิบายชุดเหตุผลทางภววิทยานี้มีได้เป็นไปเพื่อการเปรียบเทียบว่าการอธิบายของนักวิชาการชาวตะวันตกด้อยไปกว่าการอธิบายของพุทธทาสภิกขุ แต่เป็นการอธิบายว่าหากจะตรวจสอบความสมเหตุสมผลในเรื่องนี้ควรใช้ชุดเหตุผลดังกล่าว ซึ่งคำอธิบายทั้งหมดนี้เป็นเพียงการแจกแจงให้เห็นว่านักวิชาการคนสำคัญมีรูปแบบการอธิบายเรื่องดังกล่าวไว้อย่างไรเท่านั้น เพราะเหตุนี้ผู้วิจัยจึงแจกแจงและจัดรูปแบบแนวคิดเชิงภววิทยา ดังภาพ

ภาพที่ 5.1 รูปแบบการอธิบายเชิงภววิทยาเรื่องนรกและสวรรค์

จากภาพ 5.1 ได้เสนอรูปแบบการอธิบายเชิงภววิทยาเรื่องนรกและสวรรค์ไว้ดังนี้

1) ชุดเหตุผลทางภววิทยา (Ontological argument) คือ เครื่องมือที่ใช้ในการตรวจสอบแนวคิดเชิงภววิทยาเรื่องนรกและสวรรค์ในงานวิจัยเล่มนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ชุดเหตุผลดังนี้ (1) ธรรมชาติ คือ การศึกษาคุณสมบัติที่เรียกว่าความจริงหรือสารถะของสิ่งนั้น ซึ่งเป็นการยืนยันถึงสิ่งที่มีอยู่จริงในธรรมชาติโดยการศึกษาถึงความมีอยู่เพื่อเป็นพื้นฐานต่อการเข้าใจสิ่งนั้นๆ (2) ความจำเป็นในแง่ของการมีอยู่ คือ การเชื่อมโยงให้เห็นได้ว่าการคิดถึงนรกสวรรค์ได้นั้นจะต้องมาจากข้อพิจารณาในแง่ของนรกสวรรค์ที่มีอยู่อย่างมีเงื่อนไข (Contingent) และนรกสวรรค์ที่มีอยู่แบบจำเป็น (Necessary) รวมทั้งเป็นคำอธิบายที่ทำให้หลักศีลธรรมปรากฏ (3) ความเป็นสาเหตุ คือ ข้อพิจารณาเรื่องความสัมพันธ์กันระหว่างเหตุ (Cause) และผล (Effect) และ (4) ทฤษฎีการลดทอน คือ แนวคิดที่ได้รับการพัฒนาขึ้นจากคำอธิบายในรูปแบบการแสดงออกทางกายโดยมีจิตใจเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนหรือการลดทอนจากสิ่งที่มีอยู่โดยสากลลงสู่สิ่งเฉพาะเพื่อสร้างความเข้าใจในกระบวนการเชิงระบบ

2) ภววิทยาเชิงประจักษ์ (Empirical ontology) คือ การอธิบายความมีอยู่ของสวรรค์ในทัศนะอริสโตเติลที่เน้นการใช้ประสาทสัมผัสต่อการให้เหตุผล เป็นคำอธิบายความมีอยู่ที่อาศัยเงื่อนไขของการปรากฏในโลกจริง (The actual world) กล่าวคือ ใช้ความมีอยู่ของอีเธอร์ที่ได้จากการ

สังเกตเห็นเปรียบให้เป็นความรักที่แสดงออกมาในรูปแบบของสวรรค์ เพราะความรักมีลักษณะที่เป็นนามธรรมไม่สามารถรับรู้ได้ แต่เมื่อนำมาอธิบายในกรอบของรูปแบบ (Form) และวัตถุ (Matter) ทำให้ความรักนั้นเป็นสิ่งที่ประจักษ์แก่บุคคลในฐานะของการสื่อให้เห็นความงดงามของสวรรค์ ในเมื่ออีเธอร์เป็นต้นเหตุที่ทำให้ทุกอย่างบนท้องฟ้าหมุนวน ก็ควรจะมีความรักที่เป็นเหตุแห่งการกระทำของมนุษย์เพื่อรับรู้ถึงสถานะของสวรรค์ในแง่ของความงดงามได้เช่นกัน เพราะความรักมีคุณสมบัติในการเป็นแรงผลักดันเดียวกับอีเธอร์

3) ภาววิทยาเชิงจิตใจ (Mental ontology) เป็นการอธิบายนรกและสวรรค์ในข้อพิจารณาของโลกที่เป็นไปได้ (Possible world) เพราะเป็นการอ้างอิงถึงนรกสวรรค์ที่เกิดจากการสร้างขึ้นของพระเจ้า ซึ่งพระเจ้าในที่นี้อาจเป็นไปได้ที่จะหมายถึงธรรมชาติหรือสิ่งหนึ่งที่มีลักษณะเป็นนามธรรม แม้ว่าอไควนัสจะสะท้อนให้เห็นลักษณะการตีความในมิติเชิงจิตวิญญาณก็จริง แต่เป็นลักษณะที่มีอยู่ไกลตัวเมื่อถูกตรวจสอบในโลกจริง กระนั้นอไควนัสได้ใช้ฐานคิดของอริสโตเติลมาร่วมอธิบายในแง่ของการให้เหตุผลทางประสาทสัมผัส เพื่อยืนยันความมีอยู่ของนรกสวรรค์ในฐานะที่เป็นหลักจริยศาสตร์แบบสากลซึ่งกำหนดทุกอย่างไว้ในขอบข่ายของความสุก ความดี และความยุติธรรมที่มนุษย์นำมาจากธรรมชาติ การเรียนรู้จากความทุกข์แบบนรกแล้วหาหนทางแก้ไขเพื่อนำไปสู่ความสุขแบบสวรรค์ คือการสร้างรูปแบบคำอธิบายต่อการเข้าใจธรรมชาติของความยุติธรรมโดยอาศัยการเรียนรู้ที่มีผลต่อการเลือกทำบางอย่างด้วยความกล้าหาญและความเมตตาเพื่อส่งเสริมให้คนมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นได้

อย่างไรก็ตาม นรกและสวรรค์ในทัศนะของอไควนัสเป็นเพียงสิ่งที่มีอยู่ซึ่งไม่อาจสัมผัสได้ (ผ่านความเชื่อเรื่องพระเจ้า) ถือว่าเป็นรูปแบบการลดทอนในสิ่งที่อาจเป็นไปได้ในอีกโลกหนึ่งให้เป็นจริงในแง่ของการเข้าใจผลของการกระทำตามข้อกำหนดทางศาสนาผ่านความยุติธรรม ดังนั้น การตีความของคัมภีร์อรรถกถาและวิสุทธิมรรคอาจจัดอยู่ในชั้นการอธิบายนรกและสวรรค์ของอไควนัสที่อาศัยข้อพิจารณาในแง่ของโลกที่เป็นไปได้ซึ่งมีลักษณะเป็นสามัญ

4) ภาววิทยาเชิงการเข้าถึง/เข้าใจ (The ontology of understanding) ในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ เป็นการอธิบายโลกตามจริง (The actual world) และโลกที่เป็นไปได้ (Possible world) ในบริบทแห่งการตีความ การอธิบายที่อาศัยการเรียนรู้โดยใช้จิตใจเป็นฐานนั้นทำให้เกิดภาวะของการเข้าถึงและเข้าใจสภาพเหล่านั้นได้ด้วยตนเอง เช่น คนที่กำลังมีความสุขกับการทำงาน ความสุขในขณะนั้นก็อาจบอกสถานะของสวรรค์ที่ปรากฏตรงหน้าของคนๆ นั้นจะทำให้เขาเข้าใจสภาพนั้นได้ ในขณะที่กรณีของแม่คนหนึ่งจำเป็นต้องอดข้าวเพื่อให้ลูกได้กินอิ่ม แม่รู้สึกมีความสุขเมื่อเห็นลูกกินอย่างเอร็ดอร่อย ความสุขนั้นคือสวรรค์ในจิตใจของแม่ ในขณะที่ความรู้สึกทุกข์ร้อนจากความหิวโหยอาจเป็นสภาพของนรกที่ปรากฏตรงหน้าของแม่เช่นกัน ซึ่งความรู้สึกเหล่านี้อาจเรียกได้ใหม่ว่าสภาวะ

การเข้าถึงหรือความเข้าใจในรกและสวรค์ในแง่ที่พุทธทาสภิกขุพยายามอธิบายให้เป็นปัจเจกที่แต่ละคนสามารถเข้าใจได้เฉพาะตน

บทสรุป

พุทธทาสภิกขุได้โยงให้เห็นการอธิบายแบบบริสุทธ์ เช่นเดียวกับการอธิบายแบบเดิมอย่างเช่น ประเพณีนิยม แต่การอธิบายของท่านได้เล็งถึงประโยชน์ที่จะได้รับในปัจจุบันเป็นหลัก จึงพยายามตีความให้เป็นสิ่งที่สามารถรับรู้ได้และนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน เมื่อตรวจสอบแนวคิดเชิงทวิวิทยาการอธิบายของพุทธทาสภิกขุแล้วพบว่า มีความเป็นไปได้สูงมากที่จะมองว่าพุทธทาสภิกขุได้ใช้ชุดเหตุผลเดียวกันกับแนวคิดตะวันตกในแง่ของความเป็นสาเหตุ ธรรมชาติของสิ่งนั้น ความจำเป็นในแง่ของการมีอยู่ที่อาศัยคำอธิบายอย่างมีเหตุผล และลักษณะของการลดทอน แม้ว่าท่านอาจจะใช้ชุดเหตุผลเดียวกันก็จริง แต่ในส่วนของการตีความคำอธิบายกับการให้เหตุผลนั้นพบว่า พุทธทาสภิกขุได้ใช้ตัวทฤษฎีเป็นเครื่องมือในการอธิบายธรรมชาติของนรกและสวรค์ซึ่งมีลักษณะของการให้เหตุผลที่เป็นนามธรรมโดยการใช้ตัวบุคคลมาเป็นฐานต่อการรองรับคำอธิบาย เป็นลักษณะการตีความให้เข้ากับข้อเท็จจริงที่สามารถตรวจสอบได้หรือสามารถเข้าใจได้ทั้งยังให้เหตุผลได้ด้วย

ส่วนคำถามว่า สิ่งที่พุทธทาสภิกขุอธิบายนั้นเกินไปจากคัมภีร์หรือไม่ ผู้วิจัยตอบว่าไม่เกินไปจากคัมภีร์เพราะมีข้อมูลที่สื่อถึงความหมายดังกล่าวอย่างชัดเจน แต่หากจะพิจารณาจากรูปแบบประโยคว่า “สวรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ” นั้นมีการใช้ประโยคนี้นก่อนหน้าพุทธทาสภิกขุ คือในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดทางวิทยาศาสตร์เพื่อตรวจสอบนรกสวรค์ดังที่คัมภีร์ว่าไว้ เพราะเหตุนี้ในยุคนี้จึงปรากฏรูปแบบประโยคดังกล่าวแต่ยังไม่ได้รับการขยายความหรืออธิบายให้ชัดเจนจึงเกิดความคลุมเครือ จนมาถึงยุคของพุทธทาสภิกขุที่ใช้ทฤษฎีภาษาคนภาษาธรรมเพื่อยืนยันความมีอยู่ของประโยคดังกล่าว ในท้ายที่สุดแล้วพุทธทาสภิกขุคือบุคคลที่เข้ามาทำสิ่งที่ปรากฏในยุคก่อนหน้าให้ชัดเจนขึ้นเท่านั้น ท่านมิได้คิดใหม่แต่เป็นความพยายามด้วยสติปัญญาของท่านในการคิดค้นเครื่องมือมาอธิบาย

อย่างไรก็ตาม การอธิบายของพุทธทาสภิกขุปรากฏทั้งในรูปแบบของการรักษาแบบเดิมและตีความแบบใหม่ ซึ่งการตีความใหม่นี้อาจสรุปได้เป็นทฤษฎีภววิทยาของพุทธทาสภิกขุที่ประกอบด้วย “หลักการให้เหตุผล ธรรมชาติ ลดทอน รักษาและตีความแนวใหม่” คือ ทฤษฎีภววิทยาของพุทธทาสภิกขุที่มีความหมายว่า นรกและสวรค์คือสิ่งที่มีอยู่ในฐานะเป็นเครื่องมือหรือวิธีการเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้นได้ในปัจจุบันขณะ

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. (2547). *พจนานุกรมปรัชญา อังกฤษ-ไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โปแดง.
- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2562). *ว่าด้วยเอกเทวนิยม: เส้นทางของพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของจริง*. กรุงเทพมหานคร: สมมติ.
- พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. (2533). *นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญโญ). (2561). *ศาสนาคืออะไร*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- เพ็ญแข กิตติศักดิ์. (2529). *การศึกษาวิเคราะห์ ความคิดเรื่องจักรวาลวิทยาในพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก*. *วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา*. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพลโต. (2559). *รีพับลิก*, แปลโดย เวธส โพธารามิก. พิมพ์ครั้งที่ 3. สมุทรสาคร: พิมพ์ดี.
- พุทธทาสภิกขุ. (ม.ป.ป1). *ภาษาคนภาษาธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- _____. (ม.ป.ป2). *การทำบุญสุนทรทาน*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- _____. (2525). *ขรรยาวาสธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมบูชา.
- _____. (2529). *ฟ้าสาง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน 1 ในธรรมโฆษณ์*. สุราษฎร์ธานี: สวนอุดมมูลนิธิ.
- _____. (2544). *คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา ในธรรมโฆษณ์*. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ สวนโมกข์ไชยา.
- _____. (2547). *ฟ้าสางทางธรรมโฆษณ์*. กรุงเทพมหานคร: หจก. เอมี เทรดิง.
- _____. (2548ก). *ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ ในธรรมโฆษณ์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ ไชยา.
- _____. (2548ข). *ฟ้าสางระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์*. สุราษฎร์ธานี: ธรรมทานมูลนิธิ.
- _____. (2549ก). *คู่มือมนุษย์ ฉบับปฏิบัติธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- _____. (2549ข). *คู่มือมนุษย์ ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ.
- _____. (2554). *อุดมคติแก้ปัญหาได้ทุกชนิด*. กรุงเทพมหานคร: ดวงตะวัน.

- ราชบัณฑิตยสภา. (2560). *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา ฉบับราชบัณฑิตยสภา*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานราชบัณฑิตยสภา.
- Peter a. Jackson. (2557). พุทธทาสภิกขุ: พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และการปฏิรูปเชิงนามธรรมนิยมในประเทศไทย, แปลโดย มงคล เดชนครินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Graham, D. W. (1987). *Aristotle's Two Systems*. Oxford: Clarendon Press.
- James A. Weisheipl. (2002). The Commentary of St. Thomas on the De caelo of Aristotle. *THOMAS AQUINAS: Contemporary Philosophical Perspectives*. Edited by Brian Davies. New York: OXFORD UNIVERSITY PRESS.
- Jonathan L. Kvanvig. (2010). "Resurrection, Heaven, and Hell", *A Companion to Philosophy of Religion*, 2nd ed. Edited by Charles Taliaferro. Paul Draper, and Philip L. Quinn. Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- John F. Wippel. (2002). The Five Ways. *THOMAS AQUINAS: Contemporary Philosophical Perspectives*. Edited by Brian Davies. New York: OXFORD UNIVERSITY PRESS.
- Robert Audi. (1999). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Second Edition. New York: Cambridge University Press.
- Saint Thomas Aquinas. *Summa Theologica*. (June 8 , 2020) . (online) . <http://www.ccel.org/ccel/aquinas/summa.html>
- Sarah Broadie, (2009). "Heavenly Bodies and First Causes". *A Companion to Aristotle*, Edited by Georgios Anagnostopoulos.

